

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

Дрішлюк В. І.

Дискусія навколо доцільності прийняття Господарського кодексу України, а то й взагалі щодо доцільності існування такої галузі права, як “господарське”, тривають і спалахують час від часу в науковій літературі. І хоча на сьогодні можна констатувати, що господарське право є усталеною галуззю права, з огляду на попередню історію його становлення й майже десятирічну практику застосування господарського законодавства, питання про дуалізм регулювання відносин у сфері економіки, особливо що стосується договірного права, залишається актуальним.

Представляється, що вирішення цього питання неможливе без з’ясування основних засад і принципів, що регулюють відповідні масиви цивільного й господарського законодавства. Паралельне прийняття Цивільного кодексу України й Господарського кодексу України стало важливим етапом у процесі вдосконалення чинного законодавства, зокрема в частині регулювання майнових відносин суб’єктів, які здійснюють підприємницьку діяльність. Зазначені нормативні акти внесли принципові зміни до регулювання відносин у сфері цивільного обігу, які були засновані на новітніх принципах і основних засадах, вироблених наукою. Трансформація цивільного й господарського законодавства України відповідно до потреб сьогодення постійно продовжується й слід зазначити, що сьогодні цей процес відбувається паралельно, у більшій координації та з врахуванням “дуалізму” правового регулювання.

Метою статті є аналіз норм Цивільного кодексу України й Господарського кодексу України, які встановлюють основні засади регулювання відносин у сфері договірного права у відповідних галузях українського законодавства та формулювання основних ідей, що дозволяють уніфікувати відповідні законодавчі підходи.

Загальні засади цивільного законодавства досліджувались у різних аспектах у роботах В.В. Луця, С.О. Погрібного, А.В. Луць, Н.Ю. Голубевої. З точки зору © В.І. Дрішлюк, 2012

господарського права, відповідними питаннями займалися такі відомі вчені-господарники, як О.А. Бесянєвич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.

Не вдаючись до аналізу поняття договору як у цивільному праві, так і в господарському, відзначимо яскраву думку О.А. Бесянєвич щодо цієї правової категорії. Договір є загальноправовою категорією й універсальним засобом самоорганізації різних суспільних відносин. Виступаючи правовою формою соціального спілкування (взаємодії), договір спрямовується на досягнення його сторонами певних соціально значущих цілей, правомірного результату, що потребує не тільки узгодження інтересів суб’єктів, але і їх адекватності суспільним потребам та інтересам. Широка сфера застосування конструкції договору в різних галузях права визначається комунікативністю як сутнісною характеристикою членів суспільства та їх спільнот [1, 507].

Оскільки в рамках цього дослідження неможливо проаналізувати всі принципи господарського й цивільного права, зупинимось лише на тих, які зазначені як основні принципи цивільного й господарського законодавства.

Стаття 3 Цивільного кодексу України встановлює, що загальними засадами цивільного законодавства є: 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; 3) свобода договору; 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 5) судовий захист цивільного права й інтересу; 6) справедливість, добросовісність і розумність [2].

Стаття 6 Господарського кодексу України встановлює такі загальні принципи господарювання в Україні: 1) забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб’єктів господарювання; 2) свобода підприємницької діяльності в межах, визначених законом; 3) вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України; 4) обмеження державного регулювання

економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції в підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів і безпеки суспільства й держави; 5) захист національного товаровиробника; 6) заборона незаконного втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини [3]. Відповідні дослідження цих принципів були здійснені й у літературі [4, 7].

Питання про поняття принципів у праві, а також поняття засад у праві було предметом розгляду й вивчення багатьох вчених.

Засади права - це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають етичну й організаційну основу виникнення, розвитку й функціонування права. Засади права є тим, на чому ґрунтуються формування, динаміка й дія права, що дозволяє визначити суть цього права. Засади права виражають головне, основне в праві, тенденції розвитку, те, на що право повинно бути орієнтовано, спрямоване [5, 49].

У науковій літературі також висловлена думка, що принципами права визнаються такі відправні (основні) положення, які виражають найважливіші закономірності розвитку права, визначають його головні риси, характеризуються найвищим рівнем імперативності й загальною значимістю, відбивають об'єктивну необхідність побудови й зміцнення певного суспільного ладу [6, 102]. Крім того, у літературі можна знайти й таке визначення принципів права, зокрема цивільного. Принцип цивільного права - це фундаментальні ідеї, відповідно до яких здійснюється регулювання відносин, що становлять предмет цивільного права [7, 234].

Як зазначається в літературі, принципи в праві можуть бути закріплені в різних формах: у формі самостійної правової норми загального характеру; у формі основної ідеї, що пронизує групу норм, інститут, галузь або навіть усю систему права загалом; і у формі правових розпоряджень ненормативного характеру, наприклад, шляхом формулювання правового принципу в преамбулі закону. Принципи стають загальнообов'язковими через правове їх закріплення, що дає їм силу правових принципів [5, 210].

Засади права - це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають етичну й організаційну основу виникнення, розвитку й функціонування права. Засади права є тим, на чому ґрунтуються формування, динаміка й дія права, що дозволяє визначити суть цього права. Засади права виражають головне, основне в праві, тенденції розвитку, те, на що право повинно бути орієнтовано, спрямоване [6, 49].

У сфері договірного господарського права слід відзначити дослідження О.А. Беляневич. Зокрема, щодо принципів договірного господарського права, вона зазначає наступне. Оскільки господарське договірне право є інститутом господарського права, немає підстав для виділення його принципів у вигляді самостійної системи. Зміст норм цього інституту визначається конституційними, міжгалузевими й галузевими (господарсько-правовими) принципами. Інституційним принципом господарського права можна вважати принцип обмеження свободи договору в передбачених законом випадках. Обмежувачі договірної свободи у сфері господарювання знаходяться: 1) у нормативно-правовій площині, де вони об'єктивовані в нормах законодавства й існують у вигляді імперативних приписів (заборон або позитивних зобов'язувань); 2) позакоридичній, в якій вони існують

у неформалізованому вигляді як певні загальні ідеї ("правила чесної поведінки", "принципи гуманності та моралі" тощо), яких мають дотримуватися всі учасники господарських правовідносин [1, 490].

Слід зазначити, що в цивільному праві виділяють окремі принципи договірного права, зокрема ст. 627 ЦК України говорить про принцип свободи договору. Відповідно до статті 6 ЦК України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента й визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності й справедливості.

Проте зв'язок між цивільним і господарським правом настільки тісний, що це знаходить свій прояв майже у всіх інститутах відповідних галузей права. О.А. Беляневич зазначає, що інститут господарського договірного права як елемент системи права загалом є комплексним правовим інститутом (цілісною нормативною підсистемою комплексного характеру), що сформований і розвивається в рамках процесів правової спеціалізації - уніфікації (інтеграції), предметної й функціональної диференціації та конкретизації. У такій якості він перебуває в різних зв'язках з іншими елементами системи права (зокрема, цивільним правом) на внутрішньому, галузевому й міжгалузевому рівнях. Господарське договірне право як сукупність господарсько-правових норм, що регулюють усі стадії існування договірного зобов'язання, а також переддоговірну стадію (стадію укладення господарського договору), є складним інститутом господарського права, в якому виділяються загальні положення про договори та спеціальні норми про окремі види господарських договорів.

Отже, загальний аналіз принципів господарського й цивільного законодавства дозволяє говорити про виокремлення таких основних напрямів або засад у регулюванні відповідних правовідносин. Це, по-перше, свобода відповідної діяльності суб'єктів цивільного й господарського права, що виявляється зокрема, у реалізації принципу свободи договору, свободі підприємницької діяльності, забезпеченні багатоманітності господарських відносин, вільному руху капіталів, товарів і послуг на території України, обмеженні державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки. По-друге, це обов'язок дотримання певних правил при вступі в цивільні чи господарські правовідносини. Зокрема, йдеться про справедливість, добросовісність і розумність, про добросовісну конкуренцію. І по-третє, це гарантування захисту в разі порушення відповідних прав суб'єктів цивільних або господарських відносин. Це рівний захист державою всіх суб'єктів господарювання, заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини, судовий захист цивільного права та інтересу й певною мірою неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини.

Отже, можна констатувати, що принципи регулювання цивільних і господарських відносин, зокрема у сфері договірного права, перебувають у певному взаємозв'язку, хоча безумовно мають свої особливості з огляду на специфіку правовідносин, що ними регулюються.

Усі інші проблеми, пов'язані з дослідженням засад цивільного та господарського права, зокрема договірного права, виходять за межі цієї статті й становлять перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

Література

1. Беяневич О.А. Теоретичні проблеми господарського договірнього права. - Дисс. д-ра.юрид.наук. - К., 2006. - 569 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 11. - Ст. 461.
3. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 18, 19-20, 21-22. - Ст. 144.
4. Щербина В.С. Господарське право: підручник. - 3-тє вид., перероб. і доп. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - 656 с.
5. Теорія права і держави. Підручник. - Х.: "Одіссей", 2007. - 256 с.

6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. - К.: Юрінком Інтер, 2005. - Т. I. - 832 с.

7. Цивільне та сімейне право України: підруч. / За ред. Харитонова Є.О., Голубевої Н.Ю. - К.: Правова єдність, 2009. - 968 с.

*Дрішлюк В.І.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права та процесу навчально-наукового інституту фінансово-економічної безпеки і права
Одеського державного університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції 12.10.2012*